

FORUM INTERNUM VŠEOBECNĚ, ORGÁNY A OBORY, ROZSAH A DŮLEŽITOST PROBLÉMŮ*

Ivan Fuček

Předmluva

Dostal jsem za úkol vyložit pro tento kurz úvodní téma o *vnitřním fóru* všeobecně, o jeho orgánech a oborech a objasnit šíři a důležitost problémů. Cítím se poctěn, že mohu představit téma tak širokému a ušlechtilému posluchačstvu současných a budoucích služebníků svátosti, která se nazývá svátost obrácení nebo pokání (KKC čl. 1423), svátost zpovědi, odpuštění nebo smíření (KKC čl. 1424).

Kompetence Apoštolské penitenciárie se vztahuje na všechno to, co patří do svátostného vnitřního fóra a do vnitřního fóra mimosvátostného. Téma omezené na *forum internum* je na jedné straně svrchovaně kanonické a na druhé straně hluboce teologicko-morálně-duchovní. Tyto oblasti, jak se to děje i na jiných polích teologie, jsou úzce propojené, sice odlišné, ale ne oddělené, protože patří ne do dvou řídicích (výkonných) mocí, ale do jedné, která je vlastně v Církvi skrze Boží ustanovení a je také označována jako moc jurisdikční (kán. 129 §1). Taková moc v Církvi je vykonávána sama sebou ve vnějším fóru, někdy nicméně v samotném fóru vnitřním, ale takovým způsobem, že účinky, které její vykonávání má původně ve fóru vnějším, v tomto fóru nejsou uznávány, pokud to není stanoveno právem pro určité

případy (kán.130). Například pan Ten a ten zproštěný viny z apostaze, nyní koná veřejné vyznání víry jako všichni ostatní věřící: chodí na mši sv., ke sv. přijímání, modlí se atd. Tyto a podobné věci jsou účinky ve vnějším fóru.

Vykonávání řídicí (výkonné) moci nebo jurisdikce v katolické Církvi se uskutečňuje čtyřmi soudy:

První a nejstarobylější soud v katolické církvi kompetentní pro vnitřní fórum je Apoštolská penitenciárie,¹ které nyní předsedá kardinál James Francis Stafford, hlavní penitenciář se správcem Girottim Gianfrancem, OFM Conv.² Další dva soudy jsou určeny pro vnější fórum, je to Nejvyšší tribunál apoštolské signatury a Tribunál římské rotý.³ Všechny tři soudy se nacházejí v tomto sídle. Čtvrtým je Kongregace pro nauku víry, která pracuje také jako soud v oborech, které to vyžadují.⁴

Nyní opakuji: náš úkol je omezen na fórum vnitřní, svátostné a mimosvátostné, pro které je kompetentní Apoštolská penitenciárie.⁵

I. Nauka z doby před vydáním CIC 1983⁶

1. Co je to *forum* nebo *forus*?

Je to jednoduše „náměstí“. V římském právu je to veřejné místo, kde se konají právní jednání. V Církvi pojem *forum* velmi brzy

označuje místo soudu. Potom scholastičtí teologové budou nazývat *fórem svědomí* nebo *pokání* soud odpuštění hříchů. Co je vnitřní fórum? Po Tridentuském koncilu se začalo více rozlišovat mezi fórem vnitřním a vnějším. Ale je to rozlišení, které by uvedlo římské právníky do rozpaků tak, jako dnes může zanechat v rozpacích znalce civilního práva. Vskutku, jaký smysl může mít v právu nějaké vnitřní fórum, kam se kladou pouze činy neznámé pro společenství? Mnohým se to může prostě zdát rozporné. Nicméně církevní společenství je komunitou *sui generis* a v ní nemůžeme mít na paměti jediné to, co se děje na „náměstí“. To, co je veřejné s formalitou, kterou by mohl vyžadovat zákon a se zákonnými důkazy, nestačí. Potvrzení vnitřního fóra v kanonickém právu je něco konstantního, i když kanonisté to ne vždy chápali jednohlasně. Potridentská nauka všeobecně ztotožňuje vnitřní fórum a fórum svědomí. A komentátoři CIC 1917 shromáždili různá kritéria, i když ne vždy souvislá mezi sebou, aby odlišili vnitřní a vnější fórum.

2. Podle těchto kritérií by patřily do fóra vnitřního činy, které mají být posuzovány podle svědomí jednotlivce. Vystává otázka: proč podle svědomí jednotlivého věřícího? Odpověď je jednoduchá: protože činy jsou vloženy do tajemství svědomí, před Bohem, jsou vidět pouze Božíma očima. Takové činy by měly za přímý a hlavní cíl: duchovní, osobní a soukromý užitek věřících, a tudíž by jen uspořádávaly jejich vztahy se samotným Bohem, ne se společenstvím. Protože se ale jedná o činy přímo se vztahující ke spáse duše, byly by morálně duchovní povahy, ne právní, a svou přirozeností, vnitřní nebo alespoň skryté (např. osobní odříkání, ne půst v době postní, osobní modlitba, zpověď a osobní při-

jímání). Církevní moc, která by je realizovala, by byla služebná, zástupná a někdy i svátostná.

3. Naproti tomu vnější činy, veřejné, které by hleděly na veřejný užitek a dobro společenství jako takového a uspořádávaly by vnější vztahy členů společenství, by byly činy vycházející z moci jurisdikční, tudíž opravdové právní akty patřící do vnějšího fóra (např. slavení církevního manželství, kněžské svěcení nebo biskupské, slavné sliby chudoby, čistoty, poslušnosti...).

4. Tím, že jsou dána tato dvě fóra (vnější a vnitřní), tak se logicky odvozovaly dvě jurisdikční moci v katolické církvi: moc vnějšího fóra a moc vnitřního fóra neboli svědomí.

II. Nauka v období CIC 1983

1. Je pouze jedna jurisdikční moc v katolické církvi a ne dvě. Pro současný kodex a pro dnešní kanonisty je jasné, že se jedná vždy o tutéž a jedinou jurisdikční moc, která je vykonávána pro jedno nebo druhé fórum, a že vnitřní fórum není ztotožněno se svědomím. Tak byl odstraněn doktrinální zmatek, který se nacházel v CIC 1917 (kán. 196), kdy se zdálo, že představuje dva typy moci ve vztahu k dvěma fórum, a ztotožňoval vnitřní fórum se svědomím.⁷ Proto se vnitřní fórum kanonické nemůže jednoduše ztotožňovat se svědomím. Je pravda, že soudcem lidského svědomí před Bohem je pouze Bůh, jak to přesně vysvětluje přesně *Gaudium et spes* (16): „Svědomí je nejtajnější střed a svatyně člověk; v ní je sám s Bohem, jehož hlas mu zaznívá v nitru.“ Nicméně do vnitřního fóra zasahuje také Církev skrze vykonávání jurisdikční moci. Proto také vykonávání jurisdikční moci ve vnitřním fóru stejně jako vy-

konávání ve vnějším fóru je součástí kanonického řádu.

2. Můžeme se zeptat: proč vnitřní fórum musí být součástí kanonického řádu? Ze dvou důvodů: jednak proto, že je upravováno kanonickým zákonem (např. půst v době postní); jednak proto, že má účinky v samotném uspořádání a ne pouze ve sféře svědomí (např. velikonoční zpověď a svaté přijímání). Kánon 130 určuje dvojí způsob vykonávání samotné jurisdikční moci v rámci právního uspořádání (jak bylo uvedeno na začátku), a tudíž rozšíření účinků z jednoho fóra do druhého.

3. Můžeme tedy říci, že pojem fórum ukazuje na dvě věci: prostor (okruh) a rozšíření účinků vykonávání řídicí moci jurisdikce. Proto zůstávají vždy dvě fóra (vnitřní a vnější), ale již ne dvě moci, nýbrž jedna – dva způsoby vykonávání řídicí moci; některé účinky vnitřního fóra mohou mít také účinky na vnější fórum, vnitřní fórum už není více totožné pouze s osobním svědomím.

III. Jaká jsou rozlišovací kritéria mezi oběma fóry?

1. Kritéria rozlišování a identifikace vykonávání moci pro vnější a vnitřní fórum nevycházejí jednoduše z toho, zda se jedná o:

- obecné vnější dobro viditelného společenství;
- ale ani obecné dobro vnitřní;
- ani uspořádání společenských vztahů s jinými členy Církve;
- ani duchovní vztahy k Bohu, nakolik při povaze Církve je všeobecné dobro Církve vždy také dobrem jedince a naopak; a vztahy mezi členy Církve nejsou cizí ke vztahu k Bohu a naopak.

2. Naopak kritérium pro rozlišování a stanovení rozdílných způsobů je kritérium veřejného nebo skrytého vykonávání jurisdikční moci.

Opravdu: jestliže se vykonávání jurisdikční moci děje tak, že společenství o něm má legitimní poznání, protože jsou o tom legitimní důkazy (např. dokument, že ten a ten je svobodný, neženatý anebo zde jsou věrohodní svědkové), že existuje vykonání pro vnější fórum a účinky toho, nakolik jsou veřejně známé, patří do vnějšího fóra; jestliže naopak vykonávání moci a jeho účinky zůstávají skryté společenství, protože chybí legitimní důkazy, tedy je zde vykonávání jurisdikce pro a ve vnitřním fóru, svátostném nebo nesvátostném, podle toho, zda její vykonávání se děje při slavení svátosti smíření anebo mimo svátost.

IV. Jaké jsou účinky vykonávání této moci?

1. Pokud jde o účinky vykonávání moci pro vnější fórum, má účinky v obou fórech, ať je to vnější fórum či vnitřní fórum – nakolik se jich věřící musí držet také ve sféře skryté (např. půst v době postní). Vykonávání pro fórum vnitřní má účinky v něm, ale může mít účinky také ve fóru vnějším, které ale jsou uznány pouze ve fóru vnějším, když je to stanoveno právem pro určené případy (kán. 130), aniž by bylo třeba nového vykonání moci, kvůli skutečnosti, že se stávají veřejnými, a tudíž poznatelnými komunitou. Jeden případ: Když Apoštolská penitenciárie dispensuje od skryté manželské překážky (např. trvalý slib čistoty), tak to dělá pro fórum vnitřní. Když dispens byl dán ve fóru vnitřním mimosvátostném, musí být označen v doku-

mentu, který se má uchovávat v tajném archívu kurie (kán. 1082). Tím, že překážka byla dispensována, tak může být manželství slaveno ve vnějším fóru.

2. Ale kdyby překážka, která byla skrytá, se stala veřejnou, tak účinek moci vykonané jen pro vnitřní fórum, bude moci být přijatý ve vnějším fóru bez potřeby další dispenze pro toto fórum, jen když se ukáže dokument uchovávaný v tajném archívu. V tomto případě a v mnoha dalších přichází autorita vstříc osobním skrytým situacím při vykonávání své moci, ale to, co dříve bylo skryté, může se stát v určité chvíli veřejným, a tudíž musí přejít z fóra vnitřního do fóra vnějšího. Jeden příklad: když dvě osoby uzavírají manželství tajně, je takové manželství platné, jako kdyby bylo uzavřeno veřejně. Zatímco fakt zůstává tajný, uzavření je platné pro vnitřní fórum jako je platné pro vnější fórum. Tentýž akt, když se z vnitřního fóra stane známým pro společenství, musí být opřen o důkazy o uzavření, důkazy uchované v tajném archívu a tyto důkazy se stanou veřejnými a tudíž mají být zaznamenány v obecném archívu. Tedy řekněme všeobecně: platná norma daná pro vnitřní fórum, aby se vyšlo vstříc skrytým faktům, má hodnotu také pro jednání věřícího v komunitním církevním životě, tj. ve vnějším fóru. Tak je objasněno, že fóra vnitřní a vnější nejsou oddělenými zónami, ale pouze poukazují na způsoby vykonávání řídicí moci, nebo na způsoby účasti věřících, která může být veřejná a společensky kontrolovatelná, anebo skrytá a společensky nekontrolovatelná.

3. Jak je vidět, církevní disciplína okolo dvou fór odráží povahu Církve a moci, která je v ní vykonávána. Skutečně, Církev se nemůže omezit na uspořádávání pouze vnějších

společenských vztahů mezi věřícími, aby získala formální právní řád. Poslání Církve je zajistit spásu lidských duší, a to je také cílem vykonávané řídicí moci v ní. Obecné vnější dobro Církve, její vnější organizace, je uspořádána k obecnému vnitřnímu dobru, kterým je Boží život, který je dáván Kristem skrze Ducha Svatého, ale takové dobro je vnímáno a obdrženo v nitru každého věřícího. Tak Církev vykonává svou moc, aby dosáhla stejného nadpřirozeného cíle, ať už je to vzhledem k tomu všemu, co je známé, dokázané ve společenství anebo ve vztahu k tomu všemu, co zůstává skryté v nitru osoby, aby se vyšlo vstříc zvláštním situacím, ve kterých se osoba nachází.⁸

V. Orgány vnitřního fóra

1. Nejdříve musíme negativně vymezit, že občanská společnost všeobecně a její politická, administrativní a soudní zřízení, nemohou zasáhnout vnitřní svět člověka, tedy svět svědomí, a proto nemohou vykonávat ve věci žádnou legitimní moc nebo vliv ve skutečnosti normativní. Nemohou působit v takovém okruhu ani skrze výkon „blahosklonné“ jurisdikce, neboť legitimizování přízní, amnestií a podobných nástrojů občanských systémů na společenském poli musí být odůvodněno motivy a vnějšími důkazy. Aby mohly orgány občanské společnosti proniknout do světa svědomí, které je chápáno buď ve smyslu morálním anebo ve smyslu psychologickém, nemohou jinak, než se uchýlit k takovým prostředkům, které odstraňují nebo snižují práh sebekontroly subjektů (hypnóza, farmakologické látky ovlivňující psychiku, mučení apod., jak to bylo vykonáváno na sovětských klinikách); tyto techniky, když se používa-

jí jako donucovací prostředky, jsou vždy nemorální, zatímco je eticky dovolené užít takových opatření (ale ne mučení) v medicíně, např. k anestezii apod. Zvláště pak nemožnost proniknout do světa svědomí bez uchýlení se k nedovoleným prostředkům, nevede časnou společnost k ospravedlnění jednání na takovém poli; sféra kompetence eticko-morální a právní je určena všeobecně a vymezena především cílem. Ale cíl světských společností, včetně té nejvyšší mezi nimi (státu) je, aby garantovaly ochranu společenskému řádu, kde je dostačující správnost vnějších činů a vztahů (tudíž správnost empiricky ověřitelná). Například: stát má právo ukládat peněžité daně, ale nemůže požadovat, aby občan platil daně s velkou vnitřní radostí! Velmi rozumně římské právo zdůrazňovalo: Soudce nesoudí věci vnitřní.

2. Z toho, co bylo dosud řečeno, je jasné, že vnitřní fórum je vlastní a výlučný rys Církve, nakolik má Církev skrze Boží ustanovení takový příkaz, a tomu odpovídající moc v řádu: ke službě Boží, která se naplňuje především ve vnitřním světě člověka, „Bůh je duch, a kdo ho uctívají, mají ho uctívat v duchu a pravdě“ (Jan 4,24). Ke službě člověku, to je k věčné spáse duší, která se naplňuje podstatně v nitru člověka: „Člověk se dívá na to, co má před očima, Hospodin však hledí na srdce“ (1 Sam 16,7). K právnímu uspořádání samotné Církve zaměřené na život a vývoj mystického Těla, jehož jsou věřící součástí v síle vnitřního, radikálně svobodného přilnutí, které se zakládá na křtu a víře.⁹

3. Orgány určené nebo uzpůsobené k projednávání věcí vnitřního fóra jsou: na prvním místě kněz (biskup nebo kněz jako služebník svátosti smíření); pak papež co do šíře pro celou Církev a co do kvality ve vztahu ke

všem záležitostem, které patří do vnitřního fóra svátostného, jistým způsobem je odvolání pro zpovědníka, když je to nutné v tom, že se odvolá k nejvyšší autoritě; nebo ne v posledku biskupové a další ordináři pro příslušející jurisdikční okruh ve věcech, které nepřesahují jejich kompetenci (vskutku pro všeobecné dobro Církve některé domněnky jsou vyhrazené nejvyšší autoritě). Nejvyšší velekněz (papež) vykonává obvykle svůj úřad vnitřního fóra, to znamená *Potestatem clavium* (moc klíčů) skrze Apoštolskou penitenciárii.¹⁰ Ona je všeobecným výlučným papežským orgánem ve věcech vnitřního fóra. Je dikasteriem milosti a milosrdenství. Nevykonává soudní funkce vnějšího fóra. Mezi dikasteriemi římské kurie je jediným, které přímo vykonává neúřední činnost. Normálně vykonává jurisdikci milosti.¹¹

VI. Záležitosti vnitřního fóra

Jak jsme viděli, vnitřní fórum je souhrnem předmětů, činů a následků, které věřící dosahují nebo je uskutečňují vnitřními činy ze svého svědomí, které jako takové jsou poznatelné dovoleně jen dobrovolným projevením. Je prospěšné hned pro osvětlení tohoto konceptu dát zřetelný příklad: je všeobecně známo, že Titus spáchal určitý čin, který je sám o sobě kriminální (např. souhlasil vnitřně s proterem Sempronie), ale zda to je morálně přičitatelné jako zločin a jako hřích (to znamená, do jaké míry to bylo určeno vědomím a svobodným souhlasem) nebo ne, to je přirozenou cestou poznatelné pouze, jestliže Titus dá najevo svůj vnitřní pochod v duši.

1. Protože všechny *činy opravdu lidské* (a tak nazývané), odlišné od činů *actus hominis*, vycházejí ze svědomí a jsou v tran-

scendentním vztahu k poslednímu cíli člověka, buď jako činy záslužné nebo jako hříchy, které zabraňují nebo zpožďují dosažení tohoto samotného posledního cíle člověka, proto celý morální život člověka může být objektem vykonávání vnitřního fóra. Protože ale není možno provést vyčerpávající analýzu, tak v praktických účincích (nemůžeme doufat, že v dostatečné míře) se musíme omezit na některé přednostní kategorie vnitřního fóra:¹²

- hřích, nakolik je předmětem svátosti pokání;
- cenzury, do kterých se upadlo kvůli hříchu, ale které zůstaly ve stavu trestu *latae sententiae*, protože činy, ze kterých jsou odvozené, nebyly kanonicky zjištěny a jsou skryté;
- iregularity, stejně nezjištěné kanonicky a skryté;
- překážky ke svátosti kněžství a k svátosti manželství vyplývající ze skrytých okolností;
- osobní nebo skutečná břemena, ke kterým vyvstávají důvody, jež zbavují odpovědnosti nebo ji umenšují směrem k dispensu působícímu uvnitř svědomí;
- skutečnosti a okolnosti, které plodí jistoty ohledně neplatnosti nebo pochybnosti ohledně platnosti svátostných aktů, ke kterým není možné (v absolutním smyslu a skrze morální nemožnost) uvést vnější důkazy. Ve skutečnosti problémy tohoto druhu většinou se kladou ohledně svátostí, které samy o sobě nemohou být opakovány;
- stavy duše, zvyky, tendence psychologického řádu nebo morálního, které obvykle se neprojeví navenek v jednajícím subjektu, a který si také zde obvykle nepřije, aby se jakkoliv staly známými třetím osobám, jako například skrupule, vnitřní ne-

řesti, fobie (úzkosti) a podobně;

- problémy opravdu se dotýkající mravního života určitých osob, zvláště jestliže tyto osoby je odhalují ve svátostné zpovědi a ohledně kterých nebo kvůli zachování zpovědňovacího tajemství nebo z jiných důvodů není možné akademické zkoumání nebo disciplinární zkoumání.

Abychom hned uvedli příklad: požadavek informace ohledně povahy farmaceutických přípravků účinku antikoncepčního nebo pouze ovlivňujícího menstruaci. Požadavek je vznesen osobou, jež se svěřila pod tajemstvím a která se nemůže sama informovat na „vnějším“ místě pro nebezpečí, že lékař nebo farmaceut rozpoznají její totožnost. Taková informace se stává předmětem fóra vnitřního a dotázaný kněz, jestliže nemůže odpovědět sám, se obrátí na příslušné orgány, předkládáme na penitenciarii. Zdůrazňuje se vložená věta „problémy skutečně se dotýkají mravního života určitých osob“, protože pokud problémy jsou výlučně doktrinální bez možnosti, aby byly připsány konkrétním osobám, tak jsme ve fóru vnějším a ne vnitřním.

VII. Šíře a důležitost problémů

1. Zasahování Církve ve vztahu k celé škále faktů a okolností tvoří okruh vnitřního fóra ve smyslu, jak ho zde chápeme.¹³ Konkrétně se takové zasahování realizuje buď uvnitř svátosti pokání, a mluví se tedy o vnitřním fóru svátostném, anebo bez spojení alespoň bezprostředního s takovou svátostí, tehdy se mluví o mimosvátostném vnitřním fóru. Jako příklad druhého typu vnitřního fóra (tj. mimosvátostného) se může uvést: duchovní vedení rozvíjené skrze činy, rozhovory; projevy

svědomí učiněné řeholníky jejich představeným mimo zpověď; dovolání se ke Svatému stolci ve věcech, které se přímo týkají morálních institucí (jako např. diecézní kurie, seminář), ale které, aby se zabránilo pohoršením, pomluvám a dalším negativním následkům, je vhodné osvobodit od obecných soudních a administrativních procedur.

2. Řekli jsme, že kompetence Apoštolské penitenciárie se vztahuje na všechno, co se týká vnitřního fóra mimosvátostného. Proto penitenciárie dává: milosti; absoluce; dispense; změny trestu; sanace; prominutí (amnestie). Mimo toho zkoumá a rozhoduje případy svědomí, které jsou předloženy. Je jasné, že „případy svědomí“ je výraz, který zahrnuje širokou škálu věcí; množství těžko definovatelných problémů. Například: platnost nebo neplatnost svátostí; dovolenost nebo nedovolenost určitého chování; existenci nebo neexistenci závazků vůči Církvi nebo vůči třetím osobám atd.

Proto v této velmi široké škále přináležejí penitenciárii, aby autoritativně vypořádala kon-

krétní případy. Je ale jasné, že doktrinální a disciplinární vodítka obsažená uvnitř samotných řešení mohou být s opatrností aplikována analogicky v širším okruhu.

Zatímco doktrinální případy v pravém smyslu a řešení problémů sub specie universitatis náležejí Kongregaci pro nauku víry (např. co dělat se zmrazenými embryi – mohou nebo nemohou dvojice, z nichž jeden onemocněl AIDS užívat kondom atd.)

Rozhodnutí penitenciárie mají autoritativní moc – podle případů příkazující nebo osvobozující účinek – jen pro ty konkrétní okolnosti, které byly podrobeny jejímu vyšetřování.

3. Odpustky. Nakonec je Apoštolské penitenciárii svěřeno všechno to, co se týká udělování a užívání odpustků. Při zachování kompetence Kongregace pro nauku víry, co se týká dogmatické nauky o odpustcích samotných. Je evidentní paralela mezi tímto bodem a tím, co bylo výše uvedeno o „případech svědomí“.

Přeložil Lubor Dobeš

Poznámky

* APOŠTOLSKÁ PENITENCIÁRIE, Kurz o interním fóru z 3–8. března 2008, překlad italského originálu.

¹ Viz *Annuario Pontificio*, Città del Vaticano 2006, s. 1876.

² Tamtéž, s. 1231.

³ Tamtéž, s. 1232–1237.

⁴ Tamtéž, s. 1864–1865.

⁵ F. J. URRUTIA, *Foro giuridico (Forum iuridicum)*, in: C. CORRAL SALVADOR – V. DE PAOLIS – G. GHIRLANDA (eds.), *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, San Paolo 1993, s. 536–538, zde s. 536; U. NAVARRETE, *Conflictus inter Forum internum et Externum in Matrimonio*, in: *Investigationes Theologico-Canonicae*, Roma 1978, s. 332–346; L. de MAGISTRIS, *Il Foro interno*, separát (2002), s. 1–23; G. GIROTTI, *Corso sul Foro interno*, separát (2004), s. 1–36; Týž, *Il foro interno ed i compiti della Penitenziaria Apostolica*, in: *Duc in altum. Pellegrinaggio alla Tomba di Sna Pietro. Incontro di riflessione* (13.–21. 9. 2005), Città del Vaticano 2005, s. 215–227; M. ZALBA, *Cooperatio materialis in malum morale*, in: *Periodica* 71, 1982, s. 410–441; G. GHIRLANDA, *Esercizio per il foro esterno e per il foro interno*, in: *Il diritto nella Chiesa mistero di comunione. Compen-*

dio di diritto ecclesiale, Roma 1990, s. 429–431; L. DE MAGISTRIS – U. M. TODESCHINI, *La Penitenziaria Apostolica* (výňatek z apoštolské konstituce *Pastor Bonus*, 1988), přesně: *Materie di competenza della Penitenziaria – a) Materie in foro interno, b) Indulgenze*; F. J. URRUTIA, *Il criterio di distanzione tra Foro interno e Foro esterno*, in: R. LATOURELLE (ed.), *Vaticano II Bilancio & Prospettive venticinque anni dopo (1962/1987)*, Assisi 1987, s. 544–570.

⁶ Pro pochopení v jiných teologických oblastech a pro dobré naučení se vysvětlovat a přesně uplatnit sledují práce kanonistů. V této části především studie P. Urrutia, profesora a děkana Fakulty kanonického práva na Papežské univerzitě Gregoriana.

⁷ G. GHIRLANDA, *Esercizio*, s. 429–431; V. DE PAOLIS, *Natura e funzione del foro interno*, in: *Investigationes*, s. 115–142.

⁸ Tamtéž, s. 431.

⁹ L. DE MAGISTRIS, *Il Foro interno*, s. 1–2.

¹⁰ Tamtéž, s. 3–4.

¹¹ G. GIROTTI, *Il foro interno*, s. 216.

¹² Tamtéž, s. 3; L. DE MAGISTRIS – U. M. TODESCHINI, *La Penitenziaria*, s. 425–426.

¹³ L. DE MAGISTRIS, *Il Foro interno*, s. 2–3.